

Ercivan, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nde Modern Hapishane Sürecine Geçişte Gerede Hapishanesi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9/17, ss.85-96.
DOI: 10.31765/karen.1183897

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.

This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Arařtırma Makalesi / Research Article

** Öğr. Gör. Dr.,
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
Bolu/TÜRKİYE
✉ ahmetercivan@ibu.edu.tr

ORCID : 0000-0002-3720-1653

Anahtar Kelimeler: Hapishane, Ceza Kanunu, Mahkûm, Gerede

Keywords: Ivirion, İkalto, Gelati, Colchis Academy, Georgia, King IV. Davit

OSMANLI DEVLETİ’NDE MODERN HAPİSHANE SÜRECİNE GEÇİŞTE GEREDİ HAPİSHANESİ*

Ahmet ERCİVAN**

Öz: Avrupa’da modern hapishane sisteminin ortaya çıkışı 16. yüzyıla kadar uzanırken, Osmanlı Devleti’nde ancak 19. yüzyılın ortalarında bu mümkün olabilmektedir. Birçok toplumda ceza başlangıçta fiziki olarak verilirken zamanla bu cezalar kişisel hürriyeti kısıtlayıcı cezalara dönüşmüştür. Bununla birlikte cezalandırmalar toplumların kültürel yapısına göre ve gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermiştir. İlk Türk devletlerinde de başlangıçta bedene yönelik cezalar verilirken zamanla hapis cezaları uygulanmaya başlamıştır. İlk modern hapishanelerin ise önce Avrupa’da daha sonra Amerika’da ortaya çıktığı görülmektedir. Benzer şekilde Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılın ortalarına kadar suçlularla ilgili olarak verilen cezalar bedene yönelik iken Tanzimat ile birlikte hürriyeti kısıtlayıcı hapis cezalarına dönüşmüştür. Osmanlı hapishanelerinin genel bir değerlendirmesi yapıldığında pek çok fiziki noksanlıklar göze çarpmaktadır. Aslında imparatorluğun son dönemde yaşadığı sıkıntıların yansımaları kurumların genelinde olduğu gibi hapishaneler özelinde de görmek mümkündür. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı Osmanlı Devleti’nin pek çok savaşla uğraşmak zorunda kaldığı bir dönemdir. Bütün bu olumsuz etkenlerin yanı sıra ekonomik sıkıntılar ile birlikte salgın hastalıklar da devleti ve toplumu olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Asayişsizlik olaylarının artmasıyla birlikte hapishane nüfuslarının da artışa geçtiği görülmektedir. Zaman zaman çıkarılan af kanunlarıyla hapishanelerdeki mahkûm nüfusu azaltılarak, fiziki noksanlıklar giderilmeye çalışılmıştır. Bütün bunlara rağmen 19. yüzyılın ikinci yarısı ceza hukukunda önemli değişikliklerin yapıldığı bir dönem olarak dikkati celp etmektedir. Bu çalışmada Osmanlı hapishanelerinin genel değerlendirilmesi yapılarak, Gerede kazasında bulunan erkek ve kadın hapishanesinin durumu incelenmiştir.

GEREDE PRISON IN THE TRANSITION TO THE MODERN PRISON PROCESS IN THE OTTOMAN STATE

Abstract: While the emergence of the modern prison system in Europe dates back to the 16th century, this was only possible in the middle of the 19th century in the Ottoman Empire. In many societies, punishment was initially given physically, but over time these punishments turned into prison sentences. However, punishments differed according to the cultural structure of the societies and the

Geliş Tarihi / Received Date: 03.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.03.2023

level of development. In the first Turkish states, while punishments were given to the body at the beginning, prison sentences started to be applied over time. It is seen that the first modern prisons appeared first in Europe and then in America. Similarly, in the Ottoman Empire until the middle of the 19th century, the punishments given for criminals were corporal, but with the Tanzimat they turned into prison sentences restricting freedom. When a general evaluation of the Ottoman prisons is made, many physical deficiencies stand out. In fact, it is possible to see the reflection of the problems experienced by the empire in the last period, in the prisons as well as in the institutions in general. The end of the 19th century and the beginning of the 20th century was a period

when the Ottoman Empire had to deal with many wars. In addition to all these negative factors, economic problems and epidemics have also negatively affected the state and society. It is seen that the prison populations have increased with the increase in the incidents of disorder. With amnesty laws enacted from time to time, physical deficiencies were tried to be eliminated by reducing the prisoner population in prisons. Despite all this, the second half of the 19th century draws attention as a period in which significant changes were made in criminal law. In this study, a general evaluation of the Ottoman prisons was made and the situation of the men's and women's prisons in the Gerece district was examined.

Giriş

Osmanlı hapishaneleri ve Gerece kazası hapishanesi konusuna geçmeden önce hapishane kavramı ile başta Avrupa olmak üzere dünyadaki hapishanelerin tarihsel sürecine bakmak faydalı olacaktır. Köken itibarıyla hapishane Arapça bir kelime olan “Habs” ve Farsça “hâne” kelimelerinden oluşmaktadır. Bu iki kelimenin birleşmesi ile birlikte “hapishane” kelimesi ortaya çıkmıştır. Hapishane, “alıkoyma”, “salıvermeme”, “bir yere kapayıp dışarı çıkarmama”, “tutma” ve “zapt etme” anlamlarını taşır.¹ Kâmus-ı Türki’de ise habs kelimesi, “bir suçluyu mücazat nispetiyle veya davası görülünceye kadar kaçmamak için bir yere kapama, mahbese atma, tutma, zapt etme, koyuvermeme, istifade olunmayacak bir hal ve mevkiye bulundurma, beyhude yere alıkoyma, kapalı bir yerde tutma, hapsolünmüş, mahpus” olarak tanımlanmıştır.² Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kaynaklarda suçlunun veya zanlının hapsedildiği mekân “hapishane”, “tevkifhane” ya da “mahbes” olarak adlandırılmıştır.³

Benzer şekilde hapishane kavramı üzerinde tanımlamalar yapılmıştır. Mesela Foucault hapishaneyi genel olarak özgürlüklerin kısıtlanması şeklinde değerlendirmiştir.⁴ Dünyada genel olarak cezalandırmalar bedene verilen cezalandırma şeklinde olmuştur. Bu cezalandırma yönteminden hapis cezasına geçiş ise 16. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar olan süreç içerisinde gerçekleşmiştir.⁵

Eskiçağ ‘da bazı toplumlarda suçlular cezalarını çekmek üzere belirli bir süre hapsedilebiliyorlardı. Babil, Mısır, Yunan ve Roma gibi devletlerde suçlular işledikleri suçun derecesine göre ölüm, kırbaç, dayak, para ve sürgün cezaları ile cezalandırılmışlardır. Bununla birlikte Eskiçağ toplumlarında bir suç isnat edilen kişilerin mahkemeye çıkana kadar belli bir yerde gözetim altında tutuldukları görülmektedir. Suçlu bulunan kişiler bazen kısas cezasıyla cezalandırıldıkları gibi bazen de kamu yararına işlerde çalıştırılmışlardır.⁶

İslam öncesi Türk devletlerinde ise hapis cezasına fazla rastlanmamaktadır. Basit suçlar bedenin cezalandırılması şeklinde iken büyük suçlar ölümle cezalandırılmıştır. Göçebe bir toplum oldukları için hapis cezası en fazla on gün olmuştur.⁷ Göktürkler ‘de cezalar iki kısımdan oluşmuştur. İsyan girişiminde bulunmak, adam öldürmek, evli kadına tecavüz etmek, bağlı atı çalmak, ikinci defa hırsızlık yapmak büyük suçlardan sayıldığı için bu suçları işleyen kişiler devlet

¹ Develioğlu, 1992: 364.

² Sami, 2018: 424.

³ Hanılçe ve Şeyhoğlu, 2020: 2.

⁴ Foucault, 2006: 337.

⁵ Foucault, 2006: 337.

⁶ Demirbaş, 2018: 5-7.

⁷ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, 1996: 20.

tarafından idam cezası ile cezalandırılmıştır.⁸ Buna karşılık dövme, yaralama ve ilk defa hırsızlık yapma gibi suçlar, hafif suçlar olarak görülmüş ve bu suçların faileri genellikle maddi tazminat ödemişlerdir.⁹ Türkler 'de suçlular ya fiziki olarak bedene yönelik cezalarla cezalandırılmış ya da suçun derecesine göre tazminat cezası verilmiştir. Göçebe bir toplum olmalarından dolayı hapis cezaları sınırlı olmuş veya hiç olmamıştır.

İslami dönemde ise özellikle kölelere uygulanan bedeni cezalar zorlaştırılmıştır.¹⁰ Hz. Peygamber zamanında uygulanmaya başlanan hapis cezası dört halife döneminde de devam ettirilmiştir. Başlangıçta mescitler, dehlizler ve bazen de kuyular hapishane olarak kullanılırken, Hz. Ömer döneminde kiralanan bir ev hapishane olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Ali dönemine gelindiğinde ise "Nafi" ve "Mehis" adlarında Kûfe'de iki hapishane yaptırılmıştır.¹¹ Hapis cezasının uygulanması Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde de devam etmiştir. Ancak hapis şartları son derece ağır olduğu gibi imkânlar da son derece kötü olmuştur.¹²

Türkiye Selçuklu Sultanları ise, iktidar ve saltanatlarının tehdit edilmesi, devlete isyan, ihanet, düşman ile iş birliği yapma, halka zulümde bulunma, devlet görevini ve yetkisini kötüye kullanma, hanedan üyelerine tecavüz etme, iftirada bulunma, zina, eşkıyalık ve hırsızlık yapma gibi durumlarda ölüm cezası ile suçluları cezalandırmıştır. Türklerin İslam öncesinde cezalandırmaları daha çok fiziki bir cezalandırma şeklinde olmuştur. İslami dönemde ise cezalar İslam hukukunun etkisi altında kalmıştır. Yine de İslamiyet öncesi uygulamaların devam ettiği görülmektedir.

Avrupa'da ilk hapishanenin Londra'da 1555 yılında ortaya çıktığı görülmektedir.¹³ Daha sonra kadınlar için 1596'da Amsterdam'da ilk hapishane kurulmuştur.¹⁴ Daha sonraları ise Copenhagen (1605), Bremen (1608), Antwerp (1613), Lyon (1622), Madrid (1622) ve Stockholm'de (1624) kurulan hapishaneler vardır.¹⁵ Amerika'da ise 19. yüzyılın ikinci yarısında eyalet hapishaneleri yaygınlaşmaya başlamıştır. 1820'de Connecticut'ta, 1830'larda New Jersey, Ohio ve Michigan'da ve 1840'ta Wisconsin ile Minnesota'da ilk eyalet hapishaneleri kurulmuştur. Kurulan bu hapishaneler 1780-1865 yılları arasında yapılan yeniliklerle daha düzenli bir hal almış, daha sonra bu örnekler dünyaya yayılmaya başlamıştır. Hatta mahkûmlar çeşitli işlerde çalıştırılarak üretime katkı sağlamaya başlamışlardır.¹⁶

1. Osmanlı Devleti'nde Zindan Uygulamasından Batı Tarzında Hapishaneye Geçiş

Osmanlı Devleti'nde hafif ve orta ağırlıktaki suçlar için "para cezası" ve "hapis cezası" uygulanırken ağır suçlar için 16. yüzyıldan itibaren "kürek", 18. yüzyıldan itibaren de "kalebentlik" cezası uygulanmaya başlanmıştır.¹⁷ Hapis cezasına göre daha ağır olduğu kabul edilen kürek cezasının ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Osmanlı denizciliğinin gelişmesiyle mevcut kürekçiler yeterli gelmemiş ve bunlara takviye olarak bazı ağır suçlular kürek cezası ile cezalandırılmıştır.¹⁸ Bir kişinin bulunduğu yerden başka bir yere gönderilerek zararsız hale getirilmesi "sürgün" cezası olarak adlandırılmıştır. "Kalebentlik" cezası ise bir şehrin surlarının içinde yaşama zorunluluğu olarak adlandırılmıştır.¹⁹ Ayrıca cezalandırmada "pranga" ya da "tomruk" cezalarının da uygulandığı görülmektedir.²⁰

⁸ Cin ve Akgündüz, 1990: 57.

⁹ Barkan, 1986: 15.

¹⁰ Hanilçe ve Ersin, 2020: 409.

¹¹ Demirbaş, 2018: 28.

¹² Yılmaz, 2001: 551.

¹³ Yıldız, 2015: 91.

¹⁴ Demiryürek, 2019: 16.

¹⁵ Yıldız, 2015: 91.

¹⁶ Yıldız, 2015: 92.

¹⁷ Gönüllü, 2011: 351.

¹⁸ Kılınç, 2015: 545.

¹⁹ Yıldız, 2012: 29.

²⁰ Gönüllü, 2011: 351.

Osmanlı Devleti'nde hapis cezası yerine "zindana koymak" veya "zindana vermek" tabirleri de kullanılmıştır.²¹ Hapis cezasının uygulandığı "mahpes" adı verilen mekânların yerine daha sonraları "karanlık, sıkıntı ve dehşete düşürücü yer" anlamında "zindan" tabiri kullanılmaya başlanmıştır.²² Bir açıdan hapishanelerin ilkel şekli olan zindanlar, havasız, ışık almayan, insan sağlığı için uygun olmayan mekânlardı. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ndeki hapishane sistemi pek çok defa Avrupalı temsilcilerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu şekilde zindanlar 1831 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti'ndeki en meşhur zindanlar ise Yedikule, Baba Cafer ve Tersane zindanlarıydı.²³

Modern hapishane kavramına geçiş ise Tanzimat ile birlikte olmuştur. Bu dönemde imparatorluğun genelinde başlayan batılılaşma faaliyetleri hukuki düzenlemelere de yansımıştır.²⁴ 1831'de İstanbul zindanları kaldırılarak İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmı Hapishane-i Umûmi haline getirilmiştir. 1840, 1851 ve 1858 yıllarında çıkarılan ceza kanunları ile birlikte Osmanlı Devleti'nde hapis cezasının uygulanması ile ilgili olarak ilk hükümler ortaya konulmuştur.²⁵ 1840'tan sonra Avrupa'dan etkilenilerek yapılan düzenlemeler batı tarzında hapishanelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.²⁶

Ancak Osmanlı hapishanelerinin yeterince düzenli olmaması çeşitli eleştirilerin de konusu olmuştur. Özellikle batılı diplomatlar bu konuda raporlar hazırlamışlardır. İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Stratford Cannig zindanlardaki fiziki durumun, aydınlanma, ısınma, temizlik, güvenlik, otorite, mahpus şikâyetleri ve ibadet özgürlüğü gibi konuların düzeltilmesi için Osmanlı makamlarına bir rapor yazmıştır.²⁷ Daha sonra Osmanlı hapishanelerinin düzeltilmesi için 1856 Islahat Fermanı ile birlikte somut adımlar atılmış ve hapishanelerin düzeltilmesi için ödenek ayrılmıştır.²⁸

1858 senesinde ise Mösyö Gordon isimli bir İngiliz binbaşının danışmanlığında hazırlanan raporda zanlı ve mahkûmların ayrı yerlerde tutulması, sorgulamaların modern yöntemlerle yapılması, koşulların doluluk oranlarının sınırlandırılması, kadın mahkûmlar için ayrı hapishaneler yapılması, mahkûmların insani şartlarda bulundurulmaları hususları belirtilmiştir.²⁹ 1876'da "Hapishane Gardiyanları Talimatnamesi" yayınlanarak hapishanede görev yapan gardiyanlar için ilk düzenleme yapılmıştır. 1879 senesine gelindiğinde hapishanelerin düzenlenmesi ile ilgili olarak Adliye Nezareti tarafından bir nizamname hazırlanmıştır.³⁰ 1880 senesine gelindiğinde ise hapishanelerde fiziki ve idari şartları ayrıntılı bir şekilde düzenleyen "Tevkifhane ve Hapishane Nizamnamesi" yayınlanmıştır.³¹ 1898 senesinde II. Abdülhamit döneminde ilk defa hücre tipi tam donanımlı bir hapishane projesi hazırlansa da faaliyete geçememiştir.³²

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909 senesi içerisinde "Hapishaneler İdaresi" kurulmuş, ancak kısa bir süre sonra "Mebani-i Emiriyye ve Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti" adını almıştır. Buna göre hapishanelerin inşaat, bakım ve onarımı ile tutuklu ve hükümlülerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması, hapishane görevlilerinin maaş ve özlük hakları bu müdüriyetin sorumluluk alanında olacaktır.³³ Bütün bu çalışmalara rağmen hapishanelerle ilgili şikâyetlerin gittikçe arttığı görülmektedir. Bu yüzden "Hapishaneler ve Tevkifhaneler Umumi Müfettişliği"

²¹ Akman, 2004: 108-109.

²² Şen, 2007: 6.

²³ Tanış, 2018: 142.

²⁴ Ünlü, 2010, 302.

²⁵ Bozkurt, 2012: 262.

²⁶ Geniş bilgi için Bingöl, 2004 ve Ekinci 2004.

²⁷ Rapor hakkında bilgi için Bkz. Temel, 2009: 111-112; Bilirli, 2018: 74.

²⁸ Bozkurt, 1996: 109.

²⁹ Parlakoğlu, 2018: 24.

³⁰ Demirkol, 2012: 21.

³¹ Temel, 2009: 112.

³² Tekin ve Özkeş, 2008: 189-190.

³³ Şen, 2007: 52-53; Demiryürek, 2019: 25-26.

tarafından raporlar hazırlanarak bu doğrultuda çalışmalar yapılmıştır. Yine de şikâyetlerin önüne geçilememiştir.³⁴

1912, 1914 ve 1917 senelerinde de hapishanelere yönelik olarak ıslahat çalışmaları yapılmıştır.³⁵ Ancak bütün bu ıslahat çalışmalarına rağmen hapishanelerde yaşanan sorunların tam olarak çözümü mümkün olmamıştır. Hapishanelerdeki personel ihtiyacı, fiziki şartların düzeltilmesi, hapishanelerin ihtiyaçlarının karşılanması; imparatorluğun içinde bulunduğu şartlar, Balkan Savaşları'nın çıkması ve hemen akabinde Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması gibi nedenler ıslahatların başarısız olmasında etkili olmuştur.

2. Gerede Kazası Hapishanesi

Gerede günümüzde olduğu gibi 19. yüzyılın ikinci yarısında da Bolu'ya bağlı bir kaza statüsünde bulunuyordu.³⁶ Gerede kazasında erkek hapishanesi hükümet binasının zemin katında yer almaktaydı. Ancak kadınlar için ayrıca bir hapishane binası bulunmamaktaydı. Bu sorun daha çok uygun olan evlerin kiralanması yoluyla halledilmiştir.³⁷ Devlet arşivlerindeki yazışmalar bu durumu ortaya koymaktadır.

Hapishanelerle ilgili olarak birçok şikâyet konusu olmakla birlikte en çok şikâyet konusunun hapishanelerin bulunduğu konumdan kaynaklandığı görülmektedir. Gerede'de bulunan erkek hapishanesi hükümet konağının zemin katında ve iki odadan oluşuyordu. Alan olarak ise 30 arşın uzunluğa (ortalama 20 metre) ve 10 arşın genişliğe (ortalama 7 metre) sahipti. Ancak aydınlatma ve havalandırması yeterli değildi. Hapishanenin kuzeyindeki duvarın bir kısmının toprağa gömülü vaziyette olması ise koşulların rutubetli olmasına ve sağlıksız koşullara neden oluyordu. Bu durum hapishanedeki mahkûmların yaşamını olumsuz bir şekilde etkilemiştir.³⁸

Gerede kazasında bulunan hapishane Cezire Pazarı olarak adlandırılan mevkide bulunmaktadır. İki tevkifhane ve bir odadan oluşan hapishanede İbrahim Efendi İsminde bir gardiyan görev yapmaktaydı. Hapishanenin ekmek ihtiyacı bir yüklenici tarafından karşılanmakta ve hapishanedeki mahkûmlar herhangi bir işte çalışmıyorlardı.³⁹ Hapishanelerin iâşe konusu ise son derece önemliydi. Avrupa'daki ve Osmanlı Devleti'ndeki hapishanelerde hükümlü ve tutuklulara tayinat olarak su ve ekmek verilmiştir. Anadolu'daki hapishanelerde kişi başı dağıtılan ekmek iki somun iken daha sonraları yarım somuna kadar düşmüştür. Dağıtılan iâşe miktarı hükümlüler için yeterli olmamış ve bu yüzden hayırseverler tarafından veya hayır kurumları tarafından mahkûmlara yönelik iâşe dağıtımları yapılmıştır. Durumu iyi olan hükümlü ve tutuklular ise hapishaneye ait olan bakkallardan ihtiyaçlarını karşılamışlardır.⁴⁰

3. Gerede Hapishanesi'nin Fiziki Şartları

Bolu merkez tabibi olan Latif Bey tarafından 1914 senesinde Gerede Hapishanesi ile ilgili olarak bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda fiziki açıdan ve sağlık açısından hapishanenin insan yaşamına uygun olmadığı belirtilmiştir. Hapishanenin hükümet konağının bodrum katında olması, yarıya kadar toprağa gömülü olması, havalandırmasının kötü olması, aydınlatmanın zayıf olması, hapishanenin kuzey cephesindeki duvardan katran şeklinde akan sızının koşunun tam altından geçerek rutubete neden olması ve ortaya çıkan kötü koku insan sağlığını olumsuz etkilemektedir. Latif Beye göre mahkûmların sürekli olarak böyle bir ortamda olması birçok hastalığın da nedeni olabilecektir. Üstelik mahkûmların yaraları bile üç ay gibi bir sürede iyileşmektedir. Bütün bunlara ilave olarak mahkûmların gıda ihtiyacı da yeterince karşılanamamaktadır. Bunların hepsi bir araya geldiğinde mahkûmlar bu durumdan hem psikolojik olarak

³⁴ Sezer, 2021: 281.

³⁵ Yıldız, 2015: 96.

³⁶ Ercivan, 2022: 25-31.

³⁷ Demiryürek, 2019: 60-64.

³⁸ BOA, DH.MB.HPS., 43-63; Türkkân, 2020: 2830.

³⁹ BOA, DH. MB. HPS. M., nr. 27; Sezer, 2021: 304.

⁴⁰ Arslan, 2019: 742-743.

hem de fiziki olarak olumsuz etkilenmektedirler. Bu yüzden kiralık bir yer bulunarak hapishanenin oraya taşınması istenmiştir.⁴¹

Birçok kurumda görülen usulsüzlükler burada da ortaya çıkmıştır. 1918 senesinde Mülkiye Müfettişi Ahmet Hilmi Bey, Gerede Hapishanesi'ni denetlemiştir. Diğer kazalarda görülen eksiklikler Gerede Hapishanesi'nde de bulunmaktadır. Maaş ve kira bedelleri kanun çerçevesinde ödenmesi gerekmektedir. Üstelik paralar altı aylık aralıklarla gönderilmesine rağmen ödemeler yapılmamıştır. Hatta hapishanenin iâşe ve diğer masrafları için yıllık gönderilen paralar ilk üç ayda tükenmiştir. Bu nedenle mutasarrıflık tarafından yeniden para tahsisi istenmiştir. Müfettişe göre bunun temel nedeni gönderilen paranın büyük bir kısmının Bolu sancağında bulunan hapishanenin ihtiyaçlarının karşılanması için harcanmış olmasıdır. Bu nedenle Dâhiliye Nezareti, Bolu Mutasarrıflığı'nı uyarılmış ve kazalarda bulunan hapishanelere de yeterince kaynak ayrılması istenmiştir.⁴²

Hapishanedeki fiziki şartların kötü olması nedeniyle bazı dönemlerde bakım ve onarım işlemleri gerçekleştirilmiştir. 1906 senesinde Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne yazılmış yazıda, Gerede kazasının eski hükümet konağına ait arsanın satılması, geliriyle hapishanenin tamiri ve Bolu Hükümet Konağı'nın yapılması için izin talebinde bulunulmuştur.⁴³ Ancak hapishanenin fiziki şartları yeterince düzeltilemediği için, Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta Bolu merkezi ile kazalarındaki hapishanelerin harap durumda olduğu ve yeniden yapılması gerektiği belirtilecektir.⁴⁴ Daha sonra yine Düzce, Gerede, Devrek ve Mudurnu hapishanelerin bakım ve onarımı için kaynak talepleri devam etmiştir.⁴⁵ Gönderilen kaynaklar yeterli olmadığı için veya fiziksel şartlar yeterince iyileştirilemediği için benzer taleplerin daha sonraki zamanlarda da devam ettiği görülmektedir.⁴⁶

Gerede Hapishanesi ve Bolu sancağındaki diğer hapishanelerin tamirâtı için 1910 senesinde talepte bulunulmasına rağmen, bu ödeneğin gelmediği, bu yüzden de hapishanelerin giderlerini karşılayamadığı için zor durumda kaldıkları görülmektedir.⁴⁷ Bu gelişmelerin yanı sıra Bolu Mutasarrıflığı tarafından Gerede Hapishanesinin yeniden inşası talebinde bulunulmuştur.⁴⁸ Ancak yapılan tamir işleri yeterli görülmediğinden 1912 senesinde bütün vilayet ve kazalarla müstakil livalardaki hapishanelerin satılması ve bunların parasıyla yenilerinin inşa edilmesi gündeme gelmiş, ancak dönemin şartları nedeniyle gerçekleştirilememiştir.⁴⁹

Fiziki şartların olumsuz olması nedeniyle yapılacak olan tamirat sırasında mahkûmlar ayrı bir yere nakledilmiş ve mahkûmların kalacağı yerler için kiralama yoluna başvurulmuştur. Bunun için 1914 senesinde Gerede kazasında hapishane olarak kabul olunan mahalle kira bedeli tahsis edilerek gönderilmiştir.⁵⁰ 1915 senesine gelindiğinde Gerede Hapishanesi ile ilgili olarak hazırlanan sual varakalarında hapishanenin tamiri mümkün olmadığı ve yeniden inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵¹ 1919 senesi içerisinde Bolu Mutasarrıflığı'na yazılan yazıda Gerede kadın ve erkek hapishanesi için kira bedelinin gönderildiği görülmektedir.⁵² Ayrıca yaşam şartları ve beslenme imkânları daha iyi hale getirilmiştir.⁵³

⁴¹ BOA, DH.MB.HPS., 43-63.

⁴² BOA., DH.MB.HPS., 79-9; Türkkkan, 2020: 2831-2832.

⁴³ BOA., DH.MKT., 1132-80.

⁴⁴ BOA., DH.MB.HPS., 143-20.

⁴⁵ BOA., DH.MB.HPS., 1-17.

⁴⁶ BOA., ML.EEM., 1036-25.

⁴⁷ BOA, DH.MB.HPS., 43-63.

⁴⁸ BOA, DH.MB.HPS., 143-20; Türkkkan, 2380.

⁴⁹ BOA., DH.MB.HPS., 35-4.

⁵⁰ BOA., DH.MB.HPS., 43-63.

⁵¹ BOA., DH.MB.HPS.,152-35; Türkkkan, 2020: 2830.

⁵² BOA, DH.MB.HPS., 33-30.

⁵³ BOA, DH.MB.HPS. M., 43-63. Türkkkan, 2020: 2883.

Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve akabinde Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte salgın hastalıkların da arttığı görülmektedir. Bu yüzden devlet yeni hastane binaları yapmış ve hekimleri Anadolu'ya göndermiştir. Bolu ve çevresi de bundan payını almıştır. Devlet yeni görevlendirilen hekimlerin salgın hastalıklar karşısında ne yapmaları gerektiğini ayrıntılı bir şekilde yazılı olarak bildirmiştir.⁵⁴

İmparatorluk genelinde zaman zaman görülen salgın hastalıklar savaş zamanlarında daha da artmıştır. Hapishane ortamının kalabalık olması ve sağlıksız şartların da etkisiyle mahkûmlar arasında tifüs, kolera, verem, grip, çiçek, tifo gibi hastalıklar ortaya çıkmıştır.⁵⁵ Özellikle 1901 ve 1902 senesinde meydana gelen tifo salgınından Gerede halkı kadar hapishanedeki mahkûmlar da etkilenmiştir. Bu yüzden hapishanedeki mahkûmlar salgın bitene kadar geçici olarak kiralanmış bir eve nakledilmişlerdir. Evin kirası olan 150 kuruşun ise hapishaneler tahsisatından karşılanması kararlaştırılmıştır. Hatta mahkûmların önemli bir kısmı mahkûmiyetlerinin çoğunu tamamladıkları gerekçesiyle, fazla masrafa da yer vermemek adına salıverilmişlerdir.⁵⁶ 1903 senesi içerisinde hastalık yeniden ortaya çıkınca hapishaneler masrafı olarak 163.200 kuruş bütçe oluşturulmuş ve Gerede Hapishanesine de oluşturulan bütçe içerisinde tahsisat yapılmıştır.⁵⁷

Osmanlı Devleti, mahkûmlardan üretim faaliyetlerinde ve savaş dönemlerinde ise asker olarak yararlanmıştır. Savaştan sonra mahkûmlar tekrar hapishaneye geri gönderilmiştir. Bununla birlikte savaşta yararı görülenler affedilmiştir.⁵⁸

4. Kadın Hapishanesi

Gerede kazasında kadın mahkûmlara yönelik olarak kullanılan belirli bir mekân yoktu. Bunun yerine ev kiralama usulüne başvurulmuştur. Kadın hapishanesi ile ilgili yazışmalar genellikle bina temini, gardiyan görevlendirilmesi ve giderlerin karşılanması ile ilgilidir. Gerede Kadın Hapishanesi için aylık 50 kuruş ödenirken bina sahibinin isteği üzerine kira bedeli 100 kuruşa kadar artırılmıştır.⁵⁹ 1906 senesinde Dâhiliye Nezareti'nden Kastamonu vilayetine yazılmış yazıda, Kastamonu'ya bağlı Safranbolu'da bir kadın hapishanesi inşa edilinceye kadar geçici olarak bina kiralanması; Safranbolu, Cide ve Gerede kadın hapishanelerinde istihdam edilecek kadın gardiyanların maaşı ile binaların kira bedellerinin ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁰ 1913 senesinde Dâhiliye Nezareti'nden Bolu Mutasarrıflığı'na yazılan yazıda; Düzce, Göynük ve Gerede kadın hapishaneleri için talep edilen kira bedelleri gönderilmiştir.⁶¹

Dâhiliye Nezareti'nden Bolu Mutasarrıflığı'na 1917 senesi içerisinde yazılmış olan havalenamede, Gerede Kadın Hapishanesi kira bedelinin ve aylık artan masrafların farkının gönderildiği belirtilmektedir.⁶² Bir sonraki sene yine Gerede Kadın Hapishanesi kira bedeli farkına ait havalenamenin gönderilmiştir.⁶³

5. Gardiyanların Durumu ve Suç Türleri

1880 senesinde hazırlanan nizamnamenin 9. Maddesine göre Osmanlı Devleti'nin hapishanesinde bulunması gereken görevliler: Müdür, başkâtip, kâtip (yeterli sayıda), başgardiyan, gardiyan (yeterli sayıda), kadın hapishanesi için kadın gardiyan veya gardiyanlar, imam, Hristi-

⁵⁴ Geniş bilgi için Bkz. Ercivan, 2022: 134-139.

⁵⁵ Arslan, 2020: 2137.

⁵⁶ BOA., DH.MKT., 812-51

⁵⁷ BOA., DH.MKT.,1059-9.

⁵⁸ Şen, 2007: 66-67.

⁵⁹ BOA., DH.MB.HPS., 46-25.

⁶⁰ BOA., DH.MKT., 1054-8.

⁶¹ BOA., DH.MB.HPS., 41-46.

⁶² BOA., DH.MB.HPS., 46-25.

⁶³ BOA, DH.MB.HPS., 47-21.

yan ve Musevi din görevlileri, doktor, hademe, çamaşırcı ve işçiden oluşmaktaydı. Ancak ülkenin içinde bulunduğu koşulların ağırlaşması ve savaş şartları nedeniyle bu nizamname tam olarak uygulanamamıştır. Bolu Sancağının merkez ve Bartın hapisaneleri hariç müdür kadroları boş durumda bulunuyordu. Genellikle hapisanelerdeki idari işler gardiyanlar tarafından yürütülmektedir. Bütün bunlara rağmen Birinci Dünya Savaşı yıllarında tutuklu ve hükümlü sayısı son derece artmıştır. Bu artışta Bolu'da "Divan-ı Harb-i Örfi"nin kurulmasının etkisi büyük olmuştur.⁶⁴ 1915 senesi içerisinde Gerede Hapishanesi'nde bir gardiyan 100 kuruş maaş ile çalışmaktadır.⁶⁵ Yazışmalardan anlaşıldığına göre 100 kuruşluk ücret dönemin şartlarına göre son derece düşüktür. Bu yüzden kaliteli ve eğitilmiş gardiyan bulmak da son derece zor olmaktadır. Gardiyanlık görevini yapan kişiler çalışamayacak durumda ihtiyar, sağlık sorunları olan kişilerden oluşmaktadır.⁶⁶

Bu sebeple hapisanede çalışan görevlilerin maaşları ile ilgili olarak yazışmalar da bulunmaktadır. 1916 senesinde Dâhiliye Nezareti'nden Bolu Mutasarrıflığı'na yazılmış yazıda, bazı gardiyanların maaş artırımını isteği gelecek yıla bırakılmış ancak Gerede Hapishanesi gardiyanlarının maaşı 50 kuruş artırılmıştır.⁶⁷

Gerede bulunduğu coğrafi şartlar nedeniyle çeşitli asayişsizlik olaylarının görüldüğü bir kaza durumundaydı. 16. yüzyıldan itibaren birçok eşkıyalık olayları görülmekte ve bölgede önemli bir sorun arz etmekteydi. Bu olaylar ileriki dönemlerde de artarak devam etmiştir. 1884-1890 seneleri arasında Bolu Mutasarrıflığı yapmış olan İsmail Kemal Bey yazmış olduğu hatıratında bu konuda önemli bilgiler vermektedir.⁶⁸ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan asayişsizlik olayları ile ilgili olarak devlet birçok tedbir almak zorunda kalmıştır. Mesela kız kaçırma cezası önceden 6 ay gibi bir süre iken bu yeterli görülmemiş ve suçlu bulunan kişilerin daha uzun süreler hapis cezası almaları sağlanmıştır. Aslında bu durum Tanzimat ile birlikte başlayan modern anlamdaki hukuki cezalandırmaların bir uygulamasıdır. Çünkü daha önceleri hapis cezası yerine yukarıda bahsedildiği üzere fiziki cezalandırmalar yapılmaktaydı.⁶⁹

19. yüzyılın sonları devletin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle huzurun yeterince sağlanamadığı ve asayişsizlik olaylarının gittikçe arttığı bir dönem olmuştur. Bununla birlikte devlet bu tür olaylara karışanların cezalandırılması için gerekli tedbirleri almıştır. Gasp, hayvan hırsızlığı, yol kesme, halkın mahsulünden haraç alma, adam öldürme, kadın kaçırma olayları en çok rastlanan suçlardır.⁷⁰ Benzer şekilde askeriyeden kabahatleri nedeniyle ihraç edilmiş bazı kişilerin de yol kesme, adam öldürme, hırsızlık, yankesicilik ve beldeye fesat verme gibi olaylara karıştıkları ve bu yüzden hapis cezası aldıkları görülmektedir.⁷¹

Artan olayları engellemek için devlet ülkenin tamamında olduğu gibi Gerede kazasında da 1847 senesinde silah taşımaya izin verilen kişilere "Tezkere-i Mahsusa" vererek herkesin rastgele silah taşımaya önüne geçmiştir. Bu olayların artmasında bazen de devlet görevlilerinin ihmali olduğu görülmüş ve bu kişilerle ilgili olarak da tedbirler alınmıştır.⁷²

Tanzimat ile birlikte başlayan hukuki düzenlemelere rağmen bu dönemde bazı suçlar için halen pranga cezası, kürek cezası, falaka ve değnek cezaları uygulanmaya da devam etmiştir.⁷³ Kürek cezası alan kişiler genellikle cezalarını çekmek üzere Gerede'den Sinop Cezaevine gönderilmişlerdir.⁷⁴ Ayrıca dikkati çeken bir diğer husus Gerede'de tütün yetiştirmesine rağmen çok

⁶⁴ Sezer, 2021: 293.

⁶⁵ BOA, DH. MB. HPS., nr. 155; ve Sezer, 2021: 294.

⁶⁶ BOA., DH.MB.HPS.,87-28.

⁶⁷ BOA., DH.MB.HPS., 89-64.

⁶⁸ Konca ve Akşit, 2009: 126

⁶⁹ Gerede Şer'iyet Sicilleri, 1317, s. 45-46.

⁷⁰ Geniş bilgi için bkz. Ercivan, 2022: 75-80.

⁷¹ Gerede Şer'iyet Sicilleri, 1317, s. 41.

⁷² Ercivan, 2022: 78.

⁷³ Gerede Şer'iyet Sicilleri, 1317, s. 22,58.

⁷⁴ BOA, A., MKT.MVL., 123-13.

sayıda tütün tüccarı bulunuyordu. Bu yüzden bazı kimseler silahlı olarak tütün kaçakçılığı yapmaktaydı. Dolayısıyla tütün kaçakçılığında tutuklanan ve ceza alan kişilere rastlanmaktadır.⁷⁵

1911 senesinde “Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler İdaresi” ülkedeki bütün hapishane ve tevkifhanelerden vukuat ve yoklama defterlerinin düzenli tutularak gönderilmesini istemiştir. Hapishane müdüriyetleri tarafından tutulacak olan bu defterler sayesinde birçok istatistiğin oluşturulması amaçlanmıştır. Buna göre hapishanelerde bulunan hükümlü ve tutuklu sayısı, erkek, kadın ve işlenen suçlara göre sınıflandırılarak bir tablo halinde yoklama cetvelleri oluşturulmuştur. Bu cetveller ayın ilk günü mart, temmuz ve kasım aylarında yılda üç defa tutulmuştur.⁷⁶ Ancak savaş şartlarından dolayı yoklama cetvelleri zamanında gönderilememiştir. Bu durum hapishane görevlilerinin uyarılmasına neden olmuş, hatta yanlış doldurulan cetveller düzeltilmesi için geri gönderilmiştir. Dâhiliye Nezareti bu gelen cetveller üzerinden işlenen suç türünün oranını ve hangi suçun daha çok işlendiğini ortaya koymuştur. Bu sayede bölgelerdeki suç oranlarına göre uygun siyasetin izlenmesi amaçlanmıştır.⁷⁷

1912 senesine ait yoklama cetvellerinde Gerede kazasında 8 mahkûm ve 7 tutuklu görünmektedir.⁷⁸ 1914 Aralık ayına ait yoklama cetvelinde ise 46’sı erkek ve 11’i kadın olmak üzere toplam 57 “mahpusin” bulunmaktadır.⁷⁹ 1914 senesinin Haziran ayına ait yoklama cetvelinde ise 35’i erkek, 4’ü kadın olmak üzere 39 tutuklu bulunurken; 84’ü erkek ve 5’i kadın olmak üzere toplam 89 mahkûm bulunuyordu.⁸⁰

1915 senesinin Nisan ayına ait yoklama cetvelinde 6 erkek tutuklu bulunmaktaydı. Buna karşılık 3’ü erkek ve 1’i kadın olmak üzere toplam 4 mahkûm vardı. Aynı senenin Temmuz ayına ait yoklama cetvelinde 1 erkek mahkûm görünmektedir.⁸¹ 1917 senesinin Mart ayına ait yoklama cetvelinde 9 mahkûm görünmektedir.⁸² 1917 senesindeki verilere göre Gerede kazasındaki suç oranı Bolu’nun diğer kazalarına göre oldukça düşük durumdadır.⁸³ 1919 senesinde 22 mahkûmunun 20’si genel af ile serbest kaldığından 2 mahkûm görünmektedir.⁸⁴

Sonuç

Modern anlamda ilk hapishanelerin ortaya çıkışı 16.yüzyıl Avrupa’sında gerçekleşmiştir. Amerika’da ise eyalet hapishanelerinin kurulması 19. yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmiştir. İslam öncesi Türkler ‘de cezalandırmalar suçun niteliğine göre ve bedene yönelik olmuştur. İslam hukukunda da cezalandırmalar ağırlıklı olarak bedene yöneliktir. Bununla birlikte geçici olarak hapis cezası örneklerine de rastlanmaktadır. Genellikle Avrupa’da ve Osmanlı Devleti’nde suçlu görülen kimseler daha çok fiziki olarak cezalandırılmaktaydı. Ancak zamanla bu cezalandırma bedene yönelik olmaktan çıkarak hapis cezası şekline dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti’nde ise ilk modern hapishane kavramı Tanzimat ile birlikte ortaya çıkmıştır. Daha önceden bedene yönelik olarak yapılan fiziki cezalandırmaların yerini hapis cezası almış ve bu cezalar yasalar çerçevesinde belirli bir usule göre gerçekleşmiştir. Tanzimat öncesinde de Osmanlı Devleti’nde hapishaneler vardı. Ancak bunun belirli bir ceza hukuku çerçevesinde gerçekleşmesi bu dönemde mümkün olabilecektir. 1840, 1851 ve 1858 senelerinde çıkarılan

⁷⁵ Ercivan, 2022: 79.

⁷⁶ BOA, DH. MB. HPS. M., nr. 18.

⁷⁷ Şen, 2007: 145-147.

⁷⁸ BOA., DH.MB.HPS., 147-73.

⁷⁹ Türkkkan, 2020: 2835.

⁸⁰ BOA., DH.MB.HPS., 18-13; Türkkkan, 2020: 2835.

⁸¹ BOA., DH.MB.HPS., 156-74; Türkkkan, 2020: 2835.

⁸² BOA., DH.MB.HPS., 117-27.

⁸³ Sezer, 2021: 303.

⁸⁴ BOA., DH.MB.HPS., 38-53.

ceza kanunları ile hapis cezası ile ilgili hükümler ortaya konulmuştur. Daha önceden uygulanan kürek cezası, pranga ve sürgün cezaları kaldırılmış ancak kısmi olarak uygulanmaya devam etmiştir.

Osmanlı hapishaneleri, yaşam şartlarının olumsuz olması nedeniyle pek çok kez Avrupalı diplomatlar tarafından eleştiriye maruz kalmış ve bu yüzden hapishanelerin düzeltilmesi için ıslahatlar yapılmıştır. Zaten bu dönemde devlet batılılaşmaya ağırlık verdiği için Avrupalıların eleştirilerini dikkate almış ve böylece İstanbul'dan başlayarak Anadolu'ya doğru hapishane ıslahatı gerçekleştirilmiştir. Ancak yapılan ıslahatlar bütün çabalara rağmen ekonomik sıkıntılar ve savaş şartları nedeniyle yetersiz kalmıştır.

Osmanlı hapishanelerinin içinde bulunduğu olumsuz şartlar Gerede Hapishanesi için de geçerlidir. Özellikle erkek hapishanesinin fiziki durumu son derece kötüdür. Bu durum mahkûmların yaşam koşullarını da olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu yüzden birçok defa hapishane şartlarının iyileştirilmesi için tamirat yapılmıştır. Ülke genelinde olduğu gibi bu çalışmalar yeterli olmamıştır. Bu olumsuz şartlar bazen salgın hastalıklara da neden olmuş ve hapishanedeki mahkûmlar başka bir yere taşınmak zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise af çıkarılmış ve böylece bir nebze olsun hapishanedeki sayı azaltılarak yaşam şartları düzeltilebilmiştir. Gerede Hapishanesi'ne gardiyan bulmak da ücret azlığı nedeniyle zor olmuş ve bu yüzden genellikle eğitimsiz ve yaşlı kimseler gardiyan olarak görevlendirilmiştir. Gerede'de kadınlara yönelik resmi bir kurum bünyesinde hapishane yoktur. Bu sorun daha çok evlerin kiralanması yoluyla çözülmüştür. Gerede 19. yüzyılda diğer kazalar ile kıyaslandığında nüfusuna göre suç oranının düşük olduğu bir yerdir. Yine de ülke genelinde görülen benzer suçların burada da görüldüğünü söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS.)

Dahiliye Nezâreti AMebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrakı (DH. MB. HPS. M.)

Maliye Nezâreti Emlak-i Emiriye Müdüriyeti (ML. EEM.)

Dahiliye Mektubi Kalemi (Dh.MKT.)

Kıtap, Makale ve Tezler

Akman, Mehmet (2004), *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Arslan, Recep (2019), "20. Yüzyılın Başlarında Devrek Hapishanesi", *Turkish Studies Historical Analysis*, 14/4, 735-748.

_____ (2020), "20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Bartın Hapishanesi Örneği", *Belgi Dergisi*, 2/19, 2116-2140.

Barkan, Ömer Lütfi (1986), "Türk Hukuk Tarihine Giriş", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 14, 1-15.

Bilirli, Tahir (2018), "20 Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (SBAD)*, 13/2, 71-96.

Bingöl, Sedat (2004), *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bozkurt, Nurgül (2012), “20. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/21, 261-277.

Bozkurt, Gülnihal (1996), *Batı Hukuku'nun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Cin, Halil ve Akgündüz, Ahmet (1990), *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Demirbaş, Timur (2018), *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi, Hapishane Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Demirkol, Kurtuluş (2012), *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demiryürek, Halim (2019), *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Develioğlu, Ferit (1992), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Ekinci, Ekrem Buğra (2004), *Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.

Ercivan, Ahmet (2022), *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Gerede*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Foucault, Michel (2006), *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.

Gönüllü, Ali Rıza (2011), “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Isparta Hapishanesi (1867-1920)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 349-392.

Hanılçe, Murat ve Şeyhoğlu, Ersin (2020), “Osmanlı Devleti'nde Bir Ceza İnfaz Kurumu Olarak Hapishaneler ve Kadınlar”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4/2, 406-436.

Kılınç, Ahmet (2015), “Osmanlı Devleti'nde Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”, *Bellekten*, C. LXXIX, 285, 531-556.

Konca, GÜROL, Akşit, Ahmet (2009), *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*. (Çev. Adnan İsmailoğulları, Rubin Hoxha), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Parlakoğlu, Gizem (2018), *II. Abdülhamit Dönemi Hapishanelerinin Genel Özellikleri ve Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin: T.C. Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Sami, Şemseddin (2018), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Sezer, Cemal (2021), “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Bolu Sancağında Hapishaneler”, *Tarih ve Günce Dergisi*, 9, 277-310.

Şen, Ömer (2007), *Osmanlı'da Mahkûm Olmak*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Tanış, Cihat (2018), “Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı: Muş Hapishanesi Örneği (1908-1914)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/57,141- 146.

Tekin, Saadet ve Özkeş, Sevilay (2008), “Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, 187-203.

Temel, Mehmet (2009), “XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 109-135.

Türkkan, Hakan (2020), “XX. Yüzyıl Başlarında Gerede Hapishanesi”, *Belgi Dergisi*, 2/20, 2823-2840.

Üçok, Mumcu ve Bozkurt (1996), *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Turhan Kitabevi.

Ünlü, Mucize (2010), “Tanzimat Sonrasında Balkanlardan Karadeniz’e Sürgünler”, *History Studies*, 2/2, 305-320.

Yıldız, Gültekin (2012), *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yıldız, Özgür (2015), “Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, 9/17, 91-111.

Yılmaz, Metin (2001), “İslam Tarihinin İlk Üç Asrında Hapishanelere ve Mahkumların Durumlarına İnsan Hakları Bağlamında Genel Bir Bakış”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/13, 539-551.